ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (έκτο τμήμα)
της 4ης Μαΐου 1995 *

Στην υπόθεση C-7/94,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Landesamt für Ausbildungsförderung Nordrhein-Westfalen

και

Lubor Gaal,

παρισταμένου και του

Oberbundesanwalt beim Bundesverwaltungsgericht,

παρεμβαίνοντος,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία του άρθρου 12 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33),

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

συγκείμενο από τους F. A. Schockweiler, πρόεδρο τμήματος, P. J. G. Kapteyn (εισηγητή), G. F. Mancini, K. N. Κακούρη και G. Hirsch, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: G. Tesauro
γραμματέας: H. A. Rühl, κύριος υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Ernst Röder, Ministerialrat στο Ομοσπονδιακό Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον Christopher Docksey, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας, και τον Horstpeter Kreppel, Γερμανό δημόσιο υπάλληλο αποσπασμένο στην Επιτροπή στα πλαίσια ανταλλαγών με τους δημοσίους υπαλλήλους των κρατών μελών,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις του Lubor Gaal, εκπροσωπουμένου από τον Rüdiger Diez, δικηγόρο Tübingen, της Γερμανικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπουμένης από τον Ernst Röder, και της Επιτροπής, εκπροσωπουμένης από τον Horstpeter Kreppel, κατά τη συνεδρίαση της 8ης Δεκεμβρίου 1994,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 9ης Φεβρουαρίου 1995,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με διάταξη της 20ής Οκτωβρίου 1993, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 11 Ιανουαρίου 1994, το Bundesverwaltungsgericht υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, ένα προδικαστικό ερώτημα ως προς την ερμηνεία του άρθρου 12 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33, στο εξής: κανονισμός).

2 Το ερώτημα αυτό ανέκυψε στο πλαίσιο αναιρετικής διαδικασίας (Revision) μεταξύ του Landesamt für Ausbildungsförderung Nordrhein-Westfalen (υπηρεσία παροχής κινήτρων για την εκπαίδευση του Ομόσπονδου Κράτους της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας, στο εξής: Landesamt) και του Lubor Gaal, στην οποία παρέστη ως παρεμβαίνων και ο Oberbundesanwalt beim Bundesverwaltungsgericht (πρώτος γενικός εισαγγελέας παρά τω Bundesverwaltungsgericht).

3 Ο Gaal, ο οποίος γεννήθηκε το 1967 και έχει τη βελγική ιθαγένεια, κατοικεί από το 1969 στη Γερμανία. Λαμβάνει μόνον σύνταξη ορφανού λόγω του θανάτου του πατέρα του και δεν συντηρείται από τη μητέρα του. Αφού έλαβε, το 1986, απολυτήριο μέσης εκπαιδεύσεως στη Γερμανία, ο Gaal άρχισε να σπουδάζει βιολογία. Προκειμένου να μπορέσει να συνεχίσει την πανεπιστημιακή του εκπαίδευση στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά το ακαδημαϊκό έτος 1989/1990 ζήτησε να του χορηγηθεί σπουδαστική ενίσχυση.

4 Το Landesamt απέρριψε την αίτηση αυτή με απόφαση της 30ής Ιουνίου 1989, με το αιτιολογικό ότι ο αιτών είχε ήδη συμπληρώσει το 21ο έτος της ηλικίας του και δεν συντηρούνταν από τους γονείς του.

5 Ο Bundesausbildungsförderungsgesetz (ομοσπονδιακός νόμος περί παροχής κινήτρων για την εκπαίδευση, στο εξής: BAföG) ορίζει στο άρθρο 5, παράγραφος 2, ότι σπουδαστικές ενισχύσεις χορηγούνται στους σπουδαστές που κατοικούν εντός της εθνικής επικράτειας για σπουδές στην αλλοδαπή. Σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 1, του ιδίου νόμου, οι σπουδαστικές αυτές ενισχύσεις χορηγούνται, μεταξύ άλλων, στους «σπουδαστές οι οποίοι, δυνάμει του νόμου περί διαμονής των υπηκόων της ΕΟΚ, απολαύουν, ως τέκνα, της ελευθερίας εγκαταστάσεως ή έχουν, ως τέκνα, δικαίωμα διαμονής».

6 Η διαμονή των υπηκόων των κρατών μελών της Κοινότητας διέπεται από τον Aufenthaltsgesetz/EWG (στο εξής: AufenthG/EWG), ο οποίος ορίζει στο άρθρο του 1, παράγραφος 2, ως μέλη της οικογένειας:

«1) τον σύζυγο και τους κατιόντες που δεν έχουν συμπληρώσει ακόμη το 21ο έτος της ηλικίας τους·

2) τους ανιόντες και κατιόντες των προσώπων στα οποία αναφέρεται η παράγραφος 1 ή των συζύγων τους, με τη συντήρηση των οποίων βαρύνονται τα πρόσωπα αυτά ή οι σύζυγοί τους».

7 Η απορριπτική απόφαση του Landesamt ακυρώθηκε από το Verwaltungsgericht με απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 1991, η οποία επικυρώθηκε στις 8 Νοεμβρίου 1991 από το Verwaltungsgerichtshof. Το τελευταίο αυτό δικαστήριο παρατήρησε ότι ο Gaal δεν είχε δικαίωμα σπουδαστικής ενισχύσεως δυνάμει των άρθρων 5, παράγραφος 2, και 8, παράγραφος 1, του BAföG σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του AufenthG/EWG, αλλά αποφάνθηκε ότι έχει δικαίωμα βάσει του άρθρου 5, παράγραφος 2, του BAföG σε συνδυασμό με το άρθρο 12 του κανονισμού.

8 Κατά την αναιρετική διαδικασία ενώπιον του Bundesverwaltungsgericht, η διαφωνία μεταξύ των διαδίκων περιορίζεται, σύμφωνα με τη διάταξη περί παραπομπής, στο ερώτημα εάν, ενόψει της οικονομίας και του στόχου του άρθρου 12 του κανονισμού, πρέπει να περιοριστεί το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του με προϋποθέσεις περί ορίου ηλικίας ή υποχρεώσεως συντηρήσεως.

9 Διαπιστώνοντας ότι το ερώτημα αυτό προϋπέθετε ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, το εθνικό δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Περιορίζεται η έννοια του τέκνου, όπως αυτή χρησιμοποιείται στο άρθρο 12 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68, της 15ης Οκτωβρίου 1968 (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33), με προϋποθέσεις περί ορίου ηλικίας ή υποχρεώσεως συντηρήσεως, όπως συμβαίνει ως προς τα δικαιώματα που ρυθμίζονται με τα άρθρα 10, παράγραφος 1, και 11 του εν λόγω κανονισμού;»

Επί της δικονομικής ενστάσεως

10 Προτού εξεταστεί το προδικαστικό αυτό ερώτημα, πρέπει να δοθεί απάντηση στη δικονομικής φύσεως ένσταση την οποία προέβαλε η Γερμανική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση.

11 Ο εκπρόσωπος της Γερμανικής Κυβερνήσεως εξέφρασε αμφιβολίες για το νομότυπο της συνθέσεως του έκτου τμήματος, με το αιτιολογικό ότι το άρθρο 165, δεύτερο εδάφιο, δεύτερη φράση, της Συνθήκης ΕΚ προβλέπει την ύπαρξη πενταμελών τμημάτων, ενώ, από την απόφαση 94/C 304/03 του Δικαστηρίου, της 10ης Οκτωβρίου 1994 (ΕΕ C 304, σ. 1), προκύπτει ότι το έκτο τμήμα αποτελείται από έξι δικαστές, σύνθεση που δεν βρίσκει κανένα έρεισμα στη Συνθήκη.

12 Η αμφισβήτηση αυτή δεν είναι βάσιμη.

13 Η διάταξη που επικαλείται η Γερμανική Κυβέρνηση υπήρχε στη Συνθήκη όταν το Δικαστήριο αποτελούνταν από δεκατρείς δικαστές και έχει στόχο την εξασφάλιση της δυνατότητας του Δικαστηρίου «να εκδικάζει ορισμένες κατηγορίες υποθέσεων» όχι εν ολομελεία, η οποία απαιτεί απαρτία επτά δικαστών (άρθρο 15 του Οργανισμού ΕΟΚ του Δικαστηρίου), αλλά σε συνθέσεις τριών ή πέντε δικαστών. Όπως προκύπτει από τη διατύπωσή της, η διάταξη του άρθρου 165, δεύτερο εδάφιο, δεύτερη φράση, επιτρέπει τη σύνθεση τμημάτων προς εκδίκαση ορισμένων υποθέσεων με τρεις ή πέντε δικαστές. Αντιθέτως, η διάταξη αυτή δεν αντίκειται στο ότι, για λόγους δικαιοδοτικής οργανώσεως του Δικαστηρίου, οι τρεις ή πέντε δικαστές που καλούνται να αποφανθούν σε μια συγκεκριμένη υπόθεση μετέχουν σε σχηματισμό που αποτελείται από μεγαλύτερο αριθμό δικαστών.

14 Η Γερμανική Κυβέρνηση υποστηρίζει ακόμα ότι το γεγονός ότι το έκτο τμήμα εμφανίζεται ως πενταμελές για την εκδίκαση αυτής της υποθέσεως ουδόλως μεταβάλλει τη μη νομότυπη σύνθεσή του, ενώ αγνοεί τα κριτήρια που ελήφθησαν υπόψη για τη σύνθεση του σχηματισμού αυτού.

15 Αρκεί η διαπίστωση ότι η Γερμανική Κυβέρνηση δεν αμφισβητεί τη συγκεκριμένη σύνθεση του τμήματος στην παρούσα υπόθεση. Εξάλλου, το δικάζον τμήμα δεν διαπίστωσε κατά τι η σύνθεσή του στην παρούσα υπόθεση θα μπορούσε να προσβάλει τα δικαιώματα των ενδιαφερομένων.

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

16 Με το προδικαστικό του ερώτημα, το εθνικό δικαστήριο ερωτά αν η έννοια του τέκνου κατά το άρθρο 12 του κανονισμού περιορίζεται, όπως συμβαίνει στα άρθρα 10, παράγραφος 1, και 11 του ιδίου κανονισμού, στα κάτω των 21 ετών ή συντηρούμενα τέκνα.

17 Το άρθρο 10, παράγραφος 1, του κανονισμού χορηγεί στον σύζυγο και τους κατιόντες που είναι κάτω των 21 ετών ή συντηρούνται από εργαζόμενο υπήκοο κράτους μέλους που απασχολείται στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους το δικαίωμα να εγκατασταθούν μαζί του. Δυνάμει του άρθρου 11 του κανονισμού, τα ίδια πρόσωπα έχουν το δικαίωμα να αναλαμβάνουν οποιαδήποτε μισθωτή δραστηριότητα στο σύνολο της επικράτειας αυτού του άλλου κράτους.

18 Κατά το άρθρο 12, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού, διάταξη της κύριας δίκης, «τα τέκνα του υπηκόου κράτους μέλους που απασχολείται ή έχει απασχοληθεί κατά το παρελθόν στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους γίνονται δεκτά στα μαθήματα γενικής εκπαιδεύσεως, μαθητείας και επαγγελματικής εκπαιδεύσεως υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους αυτού του κράτους, εφόσον τα τέκνα αυτά διαμένουν στην επικράτειά του.»

19 Υπενθυμίζεται εκ προοιμίου ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, το προαναφερθέν άρθρο 12 αφορά όχι μόνον τους σχετικούς με την εγγραφή τους αυτή καθαυτή κανόνες, αλλά και τα μέτρα γενικής φύσεως που αποσκοπούν στη διευκόλυνση της παρακολούθησης των σπουδών. Συναφώς, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ιδιότητα του τέκνου κοινοτικού εργαζομένου έχει ειδικά ως συνέπεια την αναγνώριση, από το κοινοτικό δίκαιο, της ανάγκης χορηγήσεως κρατικών σπουδαστικών ενισχύσεων με σκοπό την ενσωμάτωση των τέκνων αυτών στην κοινωνική ζωή της χώρας υποδοχής. Αυτό, κατά την άποψη του Δικαστηρίου, σημαίνει ότι τα τέκνα των κοινοτικών εργαζομένων δικαιούνται ενισχύσεις χορηγούμενες για την κάλυψη των εξόδων εκπαιδεύ-

σεως και διατροφής υπό τους ίδιους όρους υπό τους οποίους τα ίδια πλεονεκτήματα χορηγούνται στους ημιεδαπούς υπηκόους (απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 1990, C-308/89, Di Leo, Συλλογή 1990, σ. I-4185, σκέψη 9).

20 Το προδικαστικό ερώτημα θέτει το πρόβλημα αν το τέκνο διακινουμένου εργαζομένου, το οποίο είναι 21 ετών ή μεγαλύτερο και δεν συντηρείται πλέον από τον εργαζόμενο, μπορεί να επικαλεστεί το δικαίωμα ίσης μεταχειρίσεως του άρθρου 12.

21 Η Γερμανική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η στενή σχέση μεταξύ των άρθρων 10 και 11, αφενός, και το άρθρο 12 του κανονισμού, αφετέρου, συνεπάγεται το ότι η τελευταία αυτή διάταξη χορηγεί αυτό το δικαίωμα μόνον στα τέκνα που πληρούν τις προϋποθέσεις των άρθρων 10 και 11.

22 Το επιχείρημα αυτό δεν μπορεί να γίνει δεκτό.

23 Κατ' αρχάς, το άρθρο 12 δεν αναφέρεται καθόλου στα άρθρα 10 και 11 του κανονισμού.

24 Εν συνεχεία, από τη νομολογία του Δικαστηρίου (βλ. απόφαση της 15ης Μαρτίου 1989, 389/87 και 390/87, Echternach και Moritz, Συλλογή 1989, σ. 723, σκέψεις 29 και 30) προκύπτει ότι η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως του άρθρου 12 του κανονισμού καταλαμβάνει κάθε μορφής εκπαίδευση, είτε είναι επαγγελματικής φύσεως είτε αφορά τη γενική παιδεία, και αφορά επομένως και τις πανεπιστημιακές σπουδές. Η ίδια αυτή αρχή επιβάλλει ώστε το τέκνο διακινουμένου εργαζομένου να μπορεί να συνεχίζει τις σπουδές του μέχρι την επιτυχή ολοκλήρωσή τους.

25 Από τις διαπιστώσεις αυτές προκύπτει ότι το άρθρο 12 του κανονισμού καλύπτει τις οικονομικές ενισχύσεις των οποίων απολαύουν οι φοιτητές που βρίσκονται ήδη σε προχωρημένο στάδιο των σπουδών τους, ακόμη κι αν είναι ήδη 21 ετών ή μεγαλύτεροι και δεν συντηρούνται πλέον από τους γονείς τους.

26 Σύμφωνα με τη Γερμανική Κυβέρνηση, η λύση αυτή θα είχε ως παράδοξη συνέπεια τα τέκνα που δεν έχουν παράγωγο δικαίωμα εγκαταστάσεως να μπορούν, εν τούτοις, να τύχουν σπουδαστικής ενισχύσεως βάσει του άρθρου 12.

27 Αρκεί να υπενθυμιστεί, συναφώς, ότι, όπως το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί (απόφαση της 21ης Ιουνίου 1988, 197/86, Brown, Συλλογή 1988, σ. 3205, σκέψη 30), το άρθρο 12 του κανονισμού αυτού πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι παρέχει δικαιώματα μόνο στα τέκνα που έχουν ζήσει με τους γονείς τους ή με τον έναν από αυτούς σε ένα κράτος μέλος, ενόσω ένας τουλάχιστον από τους γονείς του κατοικούσε εντός αυτού ως εργαζόμενος.

28 Η Γερμανική Κυβέρνηση υποστήριξε ακόμη κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι, σύμφωνα με την προαναφερθείσα απόφαση Echternach και Moritz, τα άρθρα 12 και 17, παράγραφος 2, του κανονισμού θα έπρεπε να αποτελέσουν αντικείμενο ομοιόμορφης ερμηνείας. Δοθέντος ότι τα κοινωνικά πλεονεκτήματα υπό την έννοια της τελευταίας αυτής διατάξεως δεν χορηγούνται, σύμφωνα με τη νομολογία, παρά υπό την προϋπόθεση ότι οι δικαιούχοι, εάν είναι μέλη της οικογενείας διακινουμένου εργαζομένου, συντηρούνται από αυτόν, παρόμοια προϋπόθεση επιβάλλεται επίσης στην περίπτωση όπου το άρθρο 12 τυγχάνει εφαρμογής.

29 Ούτε το επιχείρημα αυτό μπορεί να γίνει δεκτό.

30 Πράγματι, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 34 και 35 της προαναφερθείσας αποφάσεως Echternach και Moritz, καθώς και από τις σκέψεις 14 και 15 της προαναφερθείσας αποφάσεως Di Leo, η παραπομπή στο άρθρο 7, παράγραφος

2, του κανονισμού, ως στοιχείο ερμηνείας του άρθρου 12, δεν είχε ως σκοπό να θέσει συμπληρωματικές προϋποθέσεις σε αυτές που προβλέπονται στο άρθρο 12. Σκοπούσε μάλλον να τονίσει ότι τα κοινωνικά πλεονεκτήματα που χορηγούνται δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, στους ίδιους τους διακινουμένους εργαζομένους δεν μπορούν να μην χορηγούνται στα τέκνα των εργαζομένων αυτών όταν επικαλούνται το δικαίωμα που καθιερώνει το άρθρο 12 του κανονισμού.

31 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο εθνικό δικαστήριο πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η έννοια του τέκνου, σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού, δεν υπόκειται στις ίδιες προϋποθέσεις περί ορίου ηλικίας ή υποχρεώσεως συντηρήσεως, όπως συμβαίνει με τα δικαιώματα που ρυθμίζουν τα άρθρα 10, παράγραφος 1, και 11 του εν λόγω κανονισμού.

Επί των δικαστικών εξόδων

32 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οι οποίες κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

κρίνοντας επί του ερωτήματος που του υπέβαλε, με διάταξη της 20ής Οκτωβρίου 1993, το Bundesverwaltungsgericht, αποφαίνεται:

Η έννοια του τέκνου σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας, δεν υπόκειται στις

ίδιες προϋποθέσεις περί ορίου ηλικίας ή υποχρεώσεως συντηρήσεως, όπως συμβαίνει ως προς τα δικαιώματα που ρυθμίζονται με τα άρθρα 10, παράγραφος 1, και 11 του εν λόγω κανονισμού.

Schockweiler Kapteyn Mancini

Κακούρης Hirsch

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 4 Μαΐου 1995.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Ο Πρόεδρος του έκτου τμήματος

F. A. Schockweiler